

■ MÁTÉ Zsolt¹

A műemléki gondolat jövője

The Future of Historic Building Conservation

■ **Kivonat:** A műemléki gondolat egy komplex, sok oldalról megközelíthető, állandóan fejlődő és változó fogalom. Alaptézis viszont, hogy a műemlékvédelem a közjó része. Ebből kiindulva, a cikk áttekinti a magyarországi műemléki gondolat fejlődését, múltját, valamint felvázolja a jelenét, amely által számos megoldandó kérdést, problémát vet fel a jövőt illetően.

■ **Kulcsszavak:** műemlékvédelem, Magyarország, műemlékvédelem elmélete és gyakorlata, Velencei Karta

■ A jövőbe látni nehéz, és az eredmény is kétséges. Ha mégis valószínűsíteni akarjuk az eredményességet, akkor fontos a jó alap megválasztása. A műemléki gondolat sok oldalról megközelíthető. Kiindulhatnánk a védelmet művelők szakmai premisszáiból, tudományos alapjaiból, a technikai feltételekből, értékőrző és hasznossági szempontokból. De igazi alap nem lehet szakmai, tudományos vagy hasznossági, mert mindez változik. Az egyetlen alap, amelyből következetesen kiindulhatunk, az az, hogy a műemlékvédelem a közjó része.

Ha a közelmúltra és szűkebb működési területünkre, a magyarországi műemlékvédelemre tekintünk, a legszembetűnőbb, hogy az állampárti, doktriner (tudákos, formákhoz ragaszkodó) gondolkodással a védelmet művelők monolitikus tömbje is megszűnt. Az intézményrendszer felbomlott. Központi, lineáris irányítás, amely kiterjed az alapelvekre, kutatásra, felügyeletre, a mértékadó gyakorlat műhelyeire, már nem érvényesül. A gyakorlat színesedett, de színvonala ingadozóvá vált. Az értékrendszer paradigmája (eszményképe) is változáson ment át. A Velencei Karta ortodoxiája ugyan sohasem volt globális elfogadottságú, de nálunk is – ahol pedig a szakma korábban kizárólagosan mértékadónak tekintette – a rendszerváltozással fellazult. Mindez azt igazolta, hogy a szakmai axiómarendszer nem lehet független a befoglaló, befogadó közösség változó értékrendjétől.

Az európai és a magyarországi műemlékvédelem történetét sokan megírták. Nem kívánom ezt megismé-

■ **Abstract:** Historic building conservation is a highly complex concept that can be approached from different angles, and at the same time it is constantly changing and evolving. Nevertheless, the fact that historic building conservation is part of the public good remains its main tenet. Based on this, the article reviews the past evolution of historic building conservation in Hungary, after which it sketches out its present situation, raising a number of questions to be answered and problems to be solved in the future

■ **Keywords:** historic building conservation, Hungary, the theory and practice of historic building conservation, Venice Charter

■ It is difficult to see into the future, and the results are doubtful. If we still want to make success probable, it is important to choose a good foundation. Historic building conservation can be approached from different angles. We could set off from the professional premises, scientific principles, technical conditions, value preservation and utility aspects of conservationists. However, its real foundation cannot be professional, scientific, or utility-related, as these are all mutable. The only principle that we can consistently build upon is that *historic building conservation is part of the public good*.

If we take a closer look at the recent past of historic building conservation in Hungary, the most obvious thing we notice is that the disappearance of the state-dictated, doctrinal (learned, form-devoted) way of thinking brought an end to the monolithic block of conservationists. The institutional system has disintegrated. A central, linear control overseeing principles, research, supervision, and workshops of standard practice no longer prevails. Practice has become diverse, but its quality has fluctuated. The paradigm (paragon) of the value system has also changed. Although the orthodoxy of the Venice Charter has never been universally accepted, it has become rather flexible even in Hungary, where prior to the régime change professionals considered it to be the exclusive standard. All of this proved that the system of professional axioms cannot be independent of the changing values of the inclusive, hosting community.

¹ Szabadúszó építészmérnök, dr.CSc., Magyarország.

¹ Freelancer architect, PhD, Hungary.

The history of European and Hungarian historic building conservation has been touched upon by numerous writings. I do not wish to repeat it; however, I would like to recall a few moments that would shed some light on the processes.

STEINDL² was a highly trained, but still purist³ historic building conservationist. In addition to his “liberal loyalty” to heritage conservation, he still professed the ideas of SCHULEK⁴: “What did the elders understand about Gothic!” He completed and supplemented the elevations of the Košice Cathedral (Slovakia) to such an extent, that the modern conservationists of the 2000s had to remove the ornamentation designed by him with a bulldozer.

Architect István MÖLLER, considered the pioneer of modern historic building conservation, studied at the Technical Universities of Karlsruhe and then Vienna. He had a major role in the conservation of Hunedoara Castle (Romania), but he had not yet rid himself of the learned purist conception and had not yet shown his full potential. His commission in Zsámbék⁵ in 1889 is considered to be a turning point in Hungarian historic building conservation. The complex research on his work on the one hand highlights the refrained renouncement of the building’s completion, the aim being its preservation as a ruin, and attributes a far-reaching didactic intention to the brick reinforcements of the stone masonry, while on the other hand it suggests that carrying out the completions had certain financial obstacles, and the brick added to the stone building was intended by MÖLLER to be temporary until the arrival of “better times”. Concerning the above-mentioned didactic intent, one could very well add the remark “the hell he thought”, just like in the ARANY legend.⁶ – On this issue, I am unable to take a stand.

Regarding the design process of the interwar period, historic building conservation was not separated from architecture; the Technical University taught architectural design “in style”, which meant that the architects also acquired an excellent knowledge of historical styles.

Thus, the peculiarities of historic building conservation did not initially stand out in the conservation works performed after World War II. Preparedness was provided by experts and specialists of the previous system. Ruin clearing and quick conservation could not have started in

2 Imre Ferenc Károly STEINDL (1839-1902) was a Hungarian architect, most known for the design of the Hungarian Parliament Building in Budapest, Hungary [ed. note].

3 Here purist refers to the approach prevalent in Hungary at the end of the 19th century that professed purity in (one single) style within interventions on historic buildings, not refraining from also adding elements in that same style to achieve an idealised state of the building [ed. note].

4 Frigyes SCHULEK (1841-1919) was a Hungarian architect, known for his activity in the service of historic building conservation during the late 19th and early 20th centuries [ed. note].

5 The conservation, as a ruin, of the Premonstratensian monastery church in Zsámbék, Hungary [ed. note].

6 Allusion to an anecdote connected to the Hungarian poet János ARANY (1817-1882), according to which the poet read an interpretation of his work, attributing to him a specific intent, to which he noted down the quoted remark [ed. note].

telni, csak néhány momentumot szeretnék felidézni, hogy a folyamatokra kicsit rávilágítsak.

STEINDL kiváló képzettségű, de még purista felfogású műemlék-helyreállító volt. A nagyvonalú örökségvédelmi hűség mellett ő is vallotta a schuleki felfogást: „Mit értettek az öregek a gótikához!” Olyan mértékig kiegészítette a kassai dóm homlokzatát, hogy a kétezres évek modern helyreállítói bulldózerrel távolították el a homlokzatra tervezett ornamentikáját.

A modern műemlékvédelem úttörőjének tartott MÖLLER István építész a karlsruhei, majd a bécsi műegyetemen tanult. Jelentős részt vállalt a Vajdahunyad-vár helyreállításának munkájában, de nem szabadult még meg a tanult purista felfogástól, és nem mutatta még meg oroszlánkörmeit. Az 1889-es zsámbéki megbízása az, amelyet a magyar műemlékvédelem fordulópontnak tekint. A munkásságára vonatkozó sokrétű kutatás egyrészt kiemeli a romként való megőrzésnek a teljes kiegészítésről való önmegtartóztató lemondást, a kőépület téglamegerősítéseinek pedig messzire előremutató didaktikai szándékot tulajdonít, másrészt arra is enged következtetni, hogy a kiegészítésnek anyagi akadályai voltak, a kőemlék téglakiegészítését pedig MÖLLER a „jobb idők” elérékéig szóló ideiglenességnek szánta. És a didaktikai koncepcióra vonatkozóan akár az ARANY-legendához hasonlóan a „gondolta a fene” megjegyzést tehette volna. – Én ebben nem tudok állást foglalni.

A két háború közötti tervezésben nem vált el a műemlékvédelem az építészettől, a Műegyetem a stílusban tervezést oktatta, ami azt is jelentette, hogy az építészek egyben a történeti stílusok kitűnő ismeretét is elsajátították.

Így a második világháború utáni helyreállításban kezdetben nem is tűntek ki a műemlékvédelem sajátosságai. A felkészültséget a korábbi rendszer szakemberei biztosították. A romeltakarítás, gyors helyreállítás a mai elvárások szerinti tervezői felkészítéssel ilyen rövid idő alatt el sem kezdődhetett volna. A meglévő magánirodák a továbbiakban a mellőzés miatt elsorvadtak (MÁTÉ 2019, 9; VÁMOSSY 1998).

1948-ban 46 állami tervezőirodát alapítottak (MÁTÉ 2019, 9; BOROSTYÁNKŐI 2012). Köztük több – az OMF, VÁTI, BUVÁTI, KÖZTI – kiváló műemlék-helyreállítást tervező, komplex műhelyé vált. (Sajnos mára csak a részvénytársasággá alakult KÖZTI Zrt.² maradt fenn.) Az irodák állampárti, a műemlékvédelem mellett egyéb vonatkozásokban is átideologizált irányításában a „mölleri didaktika” vált eszményített és feltétlenül követendő kötelezettséggé. Az 1964-ben elfogadott Velenicei Karta kidolgozásában komoly szerepet vállaltak

2 Az itt említett KÖZTI III. iroda az eredetileg 1949-ben Középtervező Iroda Nemzeti Vállalat néven létrehozott, a rendszer-váltáskor teljes mértékben átalakult tervezőiroda egyik, ma már nem létező egysége volt. A KÖZTI még az 1980-as évek végén részvénytársasággá alakult, a részvények többsége az alkalmazottak kezébe került. A hasonló nevű KÖZTI Zrt.-ben ma hat építészstúdió működik, azonban ezek egyike sem tekinthető a KÖZTI III. iroda közvetlen utódjának [szerk. megj.].

az Országos Műemléki Felügyelőség MÖLLERnek elkötelezett kutatói és tervezői, akik azután a védelemben, a Karta bevezetésében és a Felügyelőség regionális kivitelező szervezetein keresztül pedig a gyakorlatba való átvitelben is következetes irányítószerepet játszottak. Az állami, központi irányítás révén a helyreállítások töretlenül tükrözték – sokszor eltúlozva – a Karta irányelveit, úgyszólván a Karta ideológiájának illusztrációit testesítették meg. A nyugati kollégák – akiket sokkal jobban kötöttek a jellemzően magánszféra praktikumai – utánozni nem tudták, de elismerően méltatták a „műemléki gondolat” ilyen akadálytalan keresztülvitelét.

A budai Várban a helyreállított homlokzatokon a feltárások során előkerült szinte valamennyi, akár tényleg, középkori vakolatot vagy faragottkő-töredéket bemutattak, az architektonikus szereppel nem bíró kőszerkezeteket kítakarták, nyers kőként bemutatták. A cél az volt, hogy a középkori Buda váljék a homlokzatokon olvashatóvá. Valójában ez, ahogy GERŐ László találóan megfogalmazta, nem helyreállított műemléket, hanem művészettörténeti preparátumokat és esztétikai kakofóniát eredményezett. Ennek átfogó felülvizsgálatára, a Várnegyed másfél száz házának új helyreállítására csak a rendszerváltás közeledtével, 1987-ben került sor.

A Felügyelőség ódzkodott a kiegészítésektől. A töredékesen helyreállított együtteseket viszont a köz részéről sok értetlenség és elítélő megjegyzés kísérte. Az anekdota szerint az aquincumi romokat helyreállító – egyébként páratlan történeti és régészeti felkészültségű – HAJNÓCZI Gyulát saját fia kérdezte: „Papa, a rómaiak alaprajzokban éltek?” Az ő feltárása és terve alapján készült a szombathelyi Iseum első helyreállítása is, amely vasbeton oszlopok tartotta párkányimitációba foglalta az eredeti faragottmárvány-töredéket. Az időjárás pusztítása, az újabb feltárások, a szemlélet változása oda vezetett, hogy a töredékes bemutatás lebontása után, 2010-ben, MEZŐS Tamás terve nyomán teljes rekonstrukció valósult meg – nem kis megütközést váltva ki a „töredékeken nevelkedett” kollégákból.

Nem vitás, hogy az ideológiai elkötelezettség mellett nagy felkészültség is jellemezte a helyreállító szakembereket. Ezt nemcsak a történeti építészeti értékekre vonatkozóan kell értenünk, hanem az akkor élenjáró, korszerű technikai újdonságokra is. Ezekből nagy általánosságban az építészeti gyakorlat ki volt zárva, a kivételezett állami presztízsű műemlékvédelem azonban kivételezett lehetőségeket kapott. Mód volt igényes nyersbeton, keret nélküli edzett üveg, osztatlan üvegezésű fémablakok, rozsdamentes acél alkalmazására, de a kifejezetten ipari célú, U-profilra húzott, jelentős szilárdságú kopolit üveg is szerepet kapott például, mint az elpusztult várfal tömegének jelzése.³ – Új, izgalmas esztétikai egységként értékelték a régi és az új kapcsot

3 HORLER Miklós – a simontornyai vár helyreállítása 1964–1974 között.

such a short time with the architectural design training required by today's expectations. Existing private practices continued to wither as they started to be ignored (MÁTÉ 2019, 9; VÁMOSSY 1998).

Forty-six state-owned architecture firms were established in 1948 (MÁTÉ 2019, 9; BOROSTYÁNKŐI 2012). Several practices such as OMF, VÁTI, BUVÁTI, and KÖZTI became outstanding complex historic building conservation workshops. (Unfortunately, the only one that still exists today is KÖZTI Ltd., which has become a public company in the meantime.) In the state-run management of the offices, which aside from historic building conservation became ideologised in other respects as well, the “didactics of MÖLLER” was the idealised and absolutely mandatory norm. The researchers and designers of the National Inspectorate of Historic Monuments committed to MÖLLER played an important role in the elaboration of the Venice Charter, adopted in 1964, undertaking later a consistent leading role in its introduction and practical implementation through the Inspectorate's regional implementation bodies. Through the central state government, the conservations unbrokenly, often exaggeratedly reflected the guidelines of the Charter, embodying, so to speak, the illustrations of the Charter's ideology. The Western colleagues, who were much more constrained by the practices typical for the private sector, could not imitate, but praised such an unhindered spread of the “monumental thought”.

In Buda Castle almost all mediaeval plaster or carved stone fragments found during the research phase, as tiny as they might have been, were displayed on the conserved elevations; stone structures that played no architectural role were revealed and presented as exposed stone. The goal was to make mediaeval Buda legible on the elevations. In fact, as László GERŐ pertinently put it, this did not result in conserved historic buildings, but in “art history specimens” and aesthetic cacophony. Its comprehensive re-examination and the conservation of 150 houses in the Castle District took place only in 1987, close to the time of the régime change.

The Inspectorate abstained itself from completions. On the other hand, the “fragmentary” conservation of building ensembles was received with incomprehension and labelled with condemnatory remarks by the public. According to an anecdote, Gyula HAJNÓCZI, who had unique historical and archaeological skills, and who conserved the ruins of Aquincum,⁸ was asked by his own son: “Dad, did the Romans live in ground plans?” The first restoration of the Iseum in Szombathely was carried out based on his excavations and designs, incorporating the original carved marble fragments in a cornice imitation supported by reinforced concrete columns. Weathering,

7 OMF – Országos Műemléki Felügyelőség / National Inspectorate of Historic Monuments; VÁTI – Városépítési Tervező Iroda / Town Planning Design Office; BUVÁTI – Budapesti Városépítési Tervező Iroda / Town Planning Design Office of Budapest; KÖZTI – Középülettervező Iroda / Design Office for Public Buildings [ed. note].

8 An ancient Roman town found today in Budapest, excavated and conserved as such [ed. note].

newer excavations, and a change in approach led to the demolition of this fragmentary presentation, and in 2010, based on the designs of Tamás MEZŐS, a complete reconstruction was carried out, causing affronts from colleagues “educated on fragments”.

Without a doubt, in addition to their ideological commitment, conservationists were also highly qualified, not only regarding historical and architectural values, but also in terms of the cutting-edge, state-of-the-art technical innovations of the time. The architectural profession was generally excluded from these, but the privileged domain of historic building conservation, of state-wide prestige, was given exceptional opportunities. There was a way to use raw concrete, frameless tempered glass, undivided metal-framed windows, stainless steel, but, for example, specifically industrial, high-strength, U-profile rolled glass was also used to indicate the mass of a destroyed castle wall.⁹ – The pairing of old and new was valued as a novel, exciting aesthetic unit. It was often aimed at illustrating the Charter’s standards in Hungary,¹⁰ even when there was no need for conjecture. In fact, these attempts, which also moved the imagination of the innovative intellectual, can be seen as signs of an unsatisfied desire to create architecture. As soon as these new techniques became widespread across the architectural practice, they lost their interest, and obsolescence and incomprehension devalued these solutions.

In my own practice, specifically in the case of the conservation of the Royal Palace in Gödöllő (1982-2011), I clung to the concept of “historic memorial site” that I had introduced earlier whenever I needed to fend off creating an architectural aspect that would be fragmented by different historical periods, with striking completions carried out with current materials, modern additions, the manifest installation of so-called cutting-edge infrastructure, which would all have broken the historical illusion. Forty years later, a decree was issued on the concept of historic memorial sites (303/2011 Korm. rendelet...).

In the meantime, the world has changed in Hungary as well. The real estate stock and the design processes have all been privatised. The central management of the profession has disappeared. The complex design workshops that moulded the professional approach and vision have disintegrated. Modern techniques and materials have become increasingly more known and available. The practice has fallen due in many respects. The world, which has narrowed during this epidemic, but in other times was more open and tangible, offers great opportunities for learning through travel and tourism. All of this is enhanced by the plethora of visual information available on the Internet and via the media. Access to values and wonders is almost endless. Salience has become more

9 Miklós HORLER – the conservation of Simontornya Castle between 1964 and 1974.

10 Quote from the Charter: „It must stop at the point where conjecture begins, and in this case moreover any extra work which is indispensable must be distinct from the architectural composition and must bear a contemporary stamp.”

latát. Magyarországon a Karta illusztrációjának⁴ szánták sokszor olyankor is, amikor feltételezésről szó sem volt. Valójában a kielégítetlen építészeti alkotás vágy jeleként értékelhetők ezek a próbálkozások, amelyek az újító szellemű értelmiség fantáziáját is megmozgatták. Miután ezek az új technikák az általános építészetben is elterjedtek, érdekességüket elvesztették, a túlhaladottság és értetlenség leértékelték ezeket a megoldásokat.

Saját gyakorlatomban – az általam korán megelőlegezett – „történelmi emlékhely” fogalomba kapaszkodtam, ha a Gödöllői Királyi Kastély helyreállításában (1982–2011) ki akartam védeni a korszakokra tördelt bemutatást, a korszerű anyagokkal történt látványos kiegészítéseket, modern hozzátételeket, a tüntetőre tervezett, úgymond korszerű infrastruktúrát – mindazt, ami a történelmi illúziót megtörte volna. Jó negyven év múlva született rendelet a történelmi emlékhely fogalmáról (303/2011 Korm. rendelet...).

Időközben a világ nálunk is megváltozott. Az ingatlanállomány, a tervezés privatizálódott. A szakma központi irányítása megszűnt. A szakmai közgondolkodást megteremtő, komplex tervezőműhelyek szétestek. A korszerű technikák és anyagok közismertté és elérhetővé váltak. A gyakorlat sok vonatkozásban esedékessé lett. A mai járvány idején ugyan beszűkült, de egyéb időkben kinyílt, elérhető világ az utazás, a turisztika révén óriási megismerési lehetőségeket kínál. Mindezt fokozza az interneten és a médiumokon elérhető vizuális információözon. Az értékek, csodák megismerhetősége szinte végtelen. A különlegességek felértékelődnek. A műemlékvédelemnek ezzel az óriási felhozattal kell szembenéznie, ha fenn akar maradni, miközben a szerényebb értékek elveszítik vonzerejüket.

A töredékes emlékek vagy a térdig érő romok ma már csak különleges kegyeleti- vagy relikviajellegükkel, kiemelkedő régiségükkel, esetleg a létrehozásukhoz szükséges, korukat meghaladó technikai bravúrral tarthatják fenn az érdeklődést. A németek persze sohasem fogadták el a Kartát, de mégis figyelemre méltó, hogy a tökéletesen visszaállított drezdai hercegi palotában csak egy négyzetméternyi bemutató van, amely a kopott, sérült, kiegészítetlen, csak tartósított, de restaurálatlan díszített felületet úgy mutatja meg, ahogyan az megmaradt. Minden más a maga tökéletes eredetiségében ragyog. Az ideológiai függőséget meg az anyagi lehetőségek korlátait is jelzi, hogy erre a nagyszerű helyreállításra vagy a Frauenkirche mementóként őrzött romhalmazából való hiteles helyreállítására csak a német egyesítés, a teljes politikai rendszerváltás után, a fejlett nyugati műszaki és informatikai fejlettség csúcsteljesítményeit kihasználva kerülhetett sor.

Mi jöhet ezután?

4 Idézet a Kartából: „Ami a feltevésen alapuló beavatkozásokat illeti: az esztétikai vagy műszaki okból elkerülhetetlennek minősített mindennemű kiegészítés építészeti alkotásnak minősül, s mint ilyen, korának jegyeit kell magán viselnie.”

Megint vissza kell nyúlnunk az alaphoz: *A műemlékvédelem a közjó része*. Azonban, ahogyan az előzőekben láttuk, a közjó nem mindig egyformán jut érvényre vagy értelmezésre. Az állampárt idején a gyakorlat a köz valóságos érdekeitől elszakadt vagy eltávolodott. Olykor éppen a műemlékvédelem jutott kiváltságos – bár a sikertelen gazdaság miatt csak relatíve jobb – helyzetbe, ugyanakkor a közvélekedéssel csak véletlenszerűen egyező paradigmával (eszményképpel) volt összhangban. Ma viszonylag demokratikus, ugyanakkor a gazdasági érdekeknek jobban kiszolgáltató helyzettel kell szembenéznünk. Aránytalanul felértékelődnek a védelem produktumai által termelt közvetlen vagy közvetett javak, tehát egyrészt az egyes épületek bevételei, illetve használati hasznai, másrészt azok a bevételek, illetve hasznok, amelyekre a helyreállított objektumok hatással vannak, például a turizmusé vagy a kulturális vonzerő folytán meglepedő, tudományos vagy oktatási intézményeké és a körjük csoportosuló képzetesebb, kulturáltabb munkaerőt biztosító népességé. Sajnos, ezeknek a közvetett bevételeknek a műemlékek fenntartását, gondozását szolgáló visszafordítására kevés automatizmus épült ki. – Egyes országokban például a szerencsejátékok bevételeit fordítják erre. Egyebütt a költségvetést kézben tartó politika döntése, hogy milyen összeget fordítsanak a műemlékvédelem támogatására. Az Európai Unióban évek óta – kevés sikerrel – jelen van a norvég Terje NYPAN kezdeményezése, amelynek törekvése, hogy a turizmus óriási bevételeinek arányos hányada jusson vissza a turisztikai úti célokat generáló műemlékek sorsának javítására.

Mit tehet a védelmi szakma a nagyobb sikerért?

A korábbi években nagyon sok múlt a tervező anyagani-elméleti felkészültségén, tapasztalatán, innovációs készségén. Ma a szabadpiac ezt háttérbe szorítja. A személyes hozzáértés vagy tapasztalati tudás leértékelődik, mert a széles kínálatban rendelkezésre álló anyagok jóállását, szavatossággal kapcsolatos minősítését nem pótolhatja. A körültekintő anyag- és technológiaválasztás viszont drágább lehet, de nagyobb tartósságra is reményt ad. A közönség viszont a védelem technikai színvonalából csak az olyan különlegesen bravúros megoldásokat értékeli, mint például az Abu Szimbel-i sziklatemplom áttelepítése vagy a vékony stukkófelületek helyben történő megőrzésével végzett fődémcsere. Elvárja az eredeti szépséget és harmóniát. Ha az eredeti szépség, esztétikai harmónia megmarad, akkor – de csak azután – érdeklődésre tarthat számot az eredeti és restaurált (pótol) falfestések, esetleg falak megkülönböztethetősége is. De sokkal fontosabb a látvány egységes hatása.

Mindenekelőtt tudomásul kell venni, hogy a közérdeklődés elnyerésére a nagyobb attraktivitás ad nagyobb esélyt. Ezt szolgálhatja a teljes helyreállítás. Esetenként egy épületnek vagy az együttes hiányzó részének vagy látványának a visszaépítése. A valóságos élmény. Lényeges a közérthetőség, de nem a szájbarágós didaktika. Sajnos nem biztosított az engedélyező,

appreciated. Historic building conservation, if it wants to survive, has to face this large range of choices, meanwhile more modest values lose their appeal.

Today, the fragmentarily conserved historic buildings or knee-high ruins manage to keep up the public interest only by their special, reverential or relic character, great age, perchance through some groundbreaking technical feats that were required for their creation. The Germans obviously have never accepted the Charter, but it is remarkable that the perfectly restored Ducal Palace in Dresden has an area of a square metre showing the worn, damaged, merely preserved decorated original surface without any completions, as it has survived. Everything else shines in its perfect originality. The former prevalence of ideological dependence, as well as of limitations regarding the financial possibilities is demonstrated by the fact that this great restoration or the authentic reconstruction of the Frauenkirche, previously preserved in ruins as a memento, could only have occurred after the German unification that brought about a full political change, making use of the advanced achievements of the Western technical and IT evolution.

What could come next?

Once again, we need to get back to the basics: *Historic building conservation is part of the public good*. However, as we have seen above, public good does not always prevail or is not always construed in the same way. At the time of the one-party state, the practice was detached or distanced from the real interests of the public. Sometimes it was historic building conservation that was privileged – although it was only in a relatively better position due to poor economic conditions – but at the same time, it was only in line with a paradigm (paragon) that coincided with public opinion randomly. Today, we face a situation that is relatively democratic, but at the same time more vulnerable to economic interests. The direct or indirect assets generated by the products of conservation tend to be overappreciated. This concerns, on the one hand, the revenues or utility benefits of each building, and on the other hand, the revenues or benefits that are influenced by the objects that have been conserved, such as tourism or the scientific or educational institutions established due to cultural attraction, and the more skilled, learned workforce clustering around them. Unfortunately, few automated technical processes have been created to return the indirect revenues for the maintenance and care of historic buildings. In some countries, for instance, gambling revenues are spent on it. In other places, it is up to the policy controlling the budget to decide how much is to be spent on supporting historic building conservation. The Norwegian Terje NYPAN initiative, which seeks to return a proportionate share of huge tourism revenues to improve the fate of historic buildings that are tourist destinations, has been present in the European Union for years, although with little success.

What can the conservation profession do for greater success?

In previous years, a lot has relied on the designers' preparedness in materials science and in theoretical ground-

ing, on their experiences and innovative capabilities. Today, the free market is pushing this into the background. Personal expertise or experiential knowledge is devalued, because it cannot replace the warranty and guarantee-related certification of the wide range of available materials. The careful selection of materials and technologies, on the other hand, can be more expensive, but it also offers hope for greater durability. From the technical standard of the conservation process however, the public only appreciates the particularly brilliant solutions, such as the relocation of the Abu Simbel Rock Temple or the replacement of slabs by preserving the thin stucco layer in place. It expects original beauty and harmony. If original beauty and aesthetic harmony are preserved, then – but only after that – the distinctiveness of the original from the restored (completed) murals and possibly walls may also be of interest. But an overall uniform impact is more important.

First of all, it should be acknowledged that greater attractiveness gives a better chance of gaining public interest. This might be achieved through a complete conservation or, occasionally, by reconstructing a missing part of a building or ensemble. The real experience. Comprehensibility is important, but not spoon-fed didacticism. Unfortunately, there is no coherent approach on behalf of the authorities set up for permissions and approvals. Today such completions, reconstructions, and hypothetical reconstructions may be performed – and trigger a professional rift – that would have been ruled out by the previous ideologised, centralised supervision.

Comprehensibility is not only made possible by completions or reconstruction, but also by visual aids (comparing the past and the future), holograms, lightmapping, and virtual reality can also help with IT tools. It can also be achieved by the flow of information and much more. Guiding is not to be neglected, although it is not appealing to everyone. Audio guides are often less automated, uncomfortable, and difficult to use. Functional connections can also help: exhibitions, happenings, historical games, anniversaries, musical performances, handicrafts, souvenir shops, catering options, etc. Other alternatives, for example restored gardens, horseback riding, and carriage rides are also attractive. Obviously, all this could overburden and damage the historic building.

For a historic building to come alive in its entirety, a lot of knowledge and research is required. Given the current loosened supervision, this can be achieved by a system of criteria that might have been drafted earlier, but which is now mandatory for all interventions on historic buildings: the documentation of the building history research, the condition survey, and the inventory of values. These are tasks that can be performed at a relatively guaranteed standard only by staff with qualifications acquired via education, proven experience, and expert registration. The design licenses are also strictly regulated.

What the future generation of professionals can benefit from all this is hard to say. The training is diverse, the approach regarding historic building conservation is not coherent, the market exposure is high, and the chances

jóváhagyó hatóság egységes szemlélete. Ma olyan kiegészítések, visszaépítések, hipotetikus rekonstrukciók is folyhatnak – és váltanak ki szakmai szakadást –, amelyeket a korábbi átideologizált, egy kézben tartott felügyelet kizárt.

A közérthetőséget nemcsak a kiegészítés vagy visszaépítés, hanem a képi segítés – ilyen volt, ilyen lesz –, a hologram, fényfestés is lehetővé teszi, informatikai eszközökkel a virtuális valóság is segítheti. Ezenkívül az információáramlás és sok egyéb is szolgálhatja. Nem elhanyagolható a vezetés, bár ez nem mindenki számára vonzó. Az audio guide sokszor kevésbé automatizált, kényelmetlen, nehezen kezelhető. Segítenek a funkcionális kapcsolódások: kiállítás, happening, történelmi játékok, évfordulós rendezvények, zenei különlegességek, kézművesség, szuvenirbolt, étkezési lehetőség stb. Az egyéb kínálat, pl. a helyreállított kert, lovaglási, kocsizási lehetőség is vonzerő. Mindezek persze terhelhetik, károsíthatják is a műemléket.

Ahhoz, hogy a műemlék a maga teljességében kibontakozzon, sok ismeret, kutatás szükséges. A meglazult felügyelet mellett ezt szolgálhatja a korábban esetlegesen elkészített, ma már kötelező, minden műemléki beavatkozáshoz előírt feltételrendszer: az építéstörténeti kutatási dokumentáció, az állapotterv és értéktár. Ezek csak végzettséghez, igazolt gyakorlathoz és szakértői regisztrációhoz kötött jogosultság alapján, viszonylag garantált színvonalon végezhető feladatok. A tervezési jogosultság is szigorúan szabályozott.

Hogy ezekből a jövő szakmai generációja mit tud hasznosítani, azt nehéz megmondani. Sokszínű a képzés, nem egységes a műemléki gondolat, nagy a piaci kitettség, az egyes emlékfajták fennmaradási esélyei különbözőek. Sokszor nehéz megtalálni az ipari műemlékek célszerű funkcióváltását. Közérdeklődésre például a malmok tarthatnak számot, amelyeknek eredeti funkciója is érthető és látványos. A műtárgyvédelmi követelmények előtérbe kerülése miatt egyre nehezebb a régebben kézenfekvő múzeumi funkció feltételrendszerének a műemlékben való elhelyezése. Nehéz például a népi műemlékek anyagának fenntartása. Emellett gondot jelenthet a látogatói terheltség. A helyreállított Gödöllői Királyi Kastély parkettáit a maga idejében csak a királyi család, a szűk személyzet és a kiváltságos vendégek koptatták. A helyreállítás óta eltelt huszonöt év alatt viszont több mint hárommillió látogató súlyát, lépéseit kellett elviselniük.

A jövőt alapvetően meghatározza, de legalábbis befolyásolja az oktatás és képzés. Műemlékvédelmi szakképzés térségünkben évtizedek óta két helyen folyik – Kolozsváron és Budapesten. E kettőnek az oktatási gárdája részben megegyezik, így az oktatás szemlélete is alapvető rokon vonásokat mutat.

Az oktatásban mindig jelen van egy konzervatív elem, és az oktatás mindig doktriner, a tudós formákhoz ragaszkodó. A jó oktató viszont az, aki saját munkájával, kutatásával az általa előadott tudományterület határait feszegeti. Ezzel együtt ő is és az általa képzett

új oktatógeneráció is, az újdonságok felmutatása mellett, gondosan óvja a tudomány „kártyavárát”, amelyre majd ő teheti rá a következő szintet. Ily módon a szemléletváltás csak generációkon keresztül következik be. Az oktatás Janus-arcú: a folyamatos megújulást és az állandóságot is képviseli.

Bár a műemlékvédelemmel sok vonatkozásban átfedésben van, önálló szakterület az UNESCO világörökségi mozgalma. A világörökség normatívái világszerte elismertek és mértékadóak, jövője területileg és tematikailag is táguloban van. Felértékeli a műemlékvédelem turisztikai jelentőségét.

Az épített örökség felújításának elméleti és gyakorlati kérdései – TUSNAD elnevezésű nemzetközi tudományos konferencia az elmúlt három évtizedben jelentős részt vállalt a műemléki gondolat életben tartásában, az aktuális műemléki tematikák kérdéseinek egyeztetésében, továbbfejlesztésében. Sajnos, az 1992-ben műemlékvédelmi szakképző tanfolyamként indult, nemzetközi konferenciasorozatnak a Transsylvania Nostra Alapítvány főszervezésében a tavalyi évre tervezett 20. ülészsaka a világjárvány miatt megghiúsult. Az élő szakmai konzultációnak ez a semmivel nem pótolható fóruma remélhetőleg hamarosan megújulhat.

Összefoglalva, stílszerűen HABSBERG Ottót idézhetnénk: „A múlt a miénk, a jelenben itthon vagyunk, a jövő a reményünk.”

Könyvészet/Bibliography:

- *** 303/2011. (XII. 23.) Korm. rendelet a történelmi emlékhelyekről [Government Decree No. 303 of 2011 (23 November) on Historic Memorial Sites].
- BOROSTYÁNKŐI Máttyás. 2012. Körkép és körkép. A magyar tervezővállalatok története az elmúlt 65 évben. *Magyar szemle* 11–12.
- MÁTÉ Attila. 2019. Magyarországi Örökségkutatás és Műemlékvédelem. Dr. Máté Zsolt munkássága. Budapest, kézirat [manuscript].
- VÁMOSSY Ferenc. 1998. A második félévszázad építésze. In *Magyarország a XX. században III. köt. Kultúra, művészet, sport és szórakozás*, ed. KOLLEGA Tarsoly István, 146–172. Szekszárd: Babits Kiadó.

of survival for each type of historic building are different. It is often difficult to find a practical new destination for industrial heritage. For instance, mills may be of public interest, as their original function is comprehensible and spectacular. Due to an emphasis on stricter requirements for artwork conservation, it is becoming increasingly more difficult for historic buildings to ensure the conditions for a museum, a previously self-evident function. For example, it is difficult to preserve the artefacts of vernacular architecture. In addition, the number of visitors can also be a burden. The parquet flooring of the conserved Royal Palace in Gödöllő was once walked on only by the royal family, the staff, and the privileged guests. During the twenty-five years since the conservation took place, however, the flooring has had to withstand the weight and footsteps of more than three million visitors.

The future is fundamentally defined, or at least influenced by education and training. In our region, professional training in historic building conservation has been ensured in two places for decades – in Cluj-Napoca (Romania) and in Budapest. The educational staff of the two is partly the same, so the approach to education and training in the field features basically similar characteristics.

There is always a conservative element in education, and education is always doctrinal, clinging to scholarly forms. On the other hand, great teachers push the boundaries of their respective fields of science by their own work and research. At the same time, in addition to presenting the novelties, they themselves, as well as the new generation of teachers they have trained, carefully guard the “house of cards” of science, on which they can then build the next level. Therefore, paradigm shifts can take place only over generations. Education is Janus-faced: it represents both continuous renewal and consistency.

The UNESCO World Heritage movement, although it overlaps with historic building conservation in many respects, constitutes a separate domain. Its norms are acknowledged and authoritative all over the world, and its future is expanding both territorially and thematically. It raises the value of the significance of historic building conservation from the point of view of tourism.

In the past three decades, the international scientific *Conference Series on Theoretical and Practical Issues of Built Heritage Conservation – TUSNAD* has undertaken a major role in keeping alive the ideals of historic building conservation, as well as in discussing and further developing the current historic building-related topics. Unfortunately, the 20th edition of the international conference series, which began in 1992 as a specialist training course in historic building conservation and was organised by the Transsylvania Nostra Foundation, could not be held last year due to the pandemic. Hopefully, this indispensable forum for live professional consultation and debates will be revived soon.

To summarise, we could fittingly quote Otto HABSBERG: “The past is ours, the present is our home, the future is our hope.”